

Aktualijos

Biologijoje vardai ir terminai – susikalbėjimo pagrindas

Kalbamės su šių metų Valstybinės lietuvių kalbos komisijos „Sraigės“ apdovanojimo laureatu mikologu Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centro Biomokslų instituto profesoriumi **Ernestu Kutorga**, mikologijos terminijos kūrėju ir normintoju, dešimčių mokslo ir mokslo populiarinamųjų straipsnių autoriumi. Jis yra parašęs dvi daugiatomio veikalo „Lietuvos grybai“ knygas, išleidęs mokomųjų leidinių, yra mokslo žurnalų „Botanica“ (iki 2017 m. „Botanica Lithuanica“) ir „Folia cryptogamica Estonica“ redakcinių kolegijų narys, Lietuvos mikologų draugijos valdybos pirmininkas. Ernestas Kutorga su grupe bendraautorių 2001 m. apdovanotas Lietuvos mokslo premija už darbų ciklą „Lietuvos makromicetų ir augalų parazitinių mikromicetų įvairovės įvertinimas“.

Ernestas Kutorga. Asmeninio archyvo nuotr.

Esate garsaus gydytojo onkologo, eksperimentinės onkologijos pradininko Viktoro Kutorgos (1920–1991) sūnus. Ar nebuvo minčių ir Jums rinktis medicinos studijas? Kas nuvedė į biologiją?

Baigiant Salomėjos Nėries vidurinę mokyklą reikėjo apsispręsti, kokį kelią pasirinkti. Abu tėveliai buvo gydytojai, tad gamtos mokslai jiems buvo nesvetimi, ypač tėveliui. Tarpukariu jis buvo skautas – o skautai daug laiko praleidžia gamtoje, mokosi pažinti augalus, gyvūnus, orientuotis aplinkoje. Nuo seno domėjosi biologija, tapęs gydytoju, vėliau onkologijos srities mokslininku, su kolegomis atlikdavo eksperimentus su gyvūnais. Jis ir mane stengėsi sudominti biologija, visaip lavinti. 1978 m. Kūčių dieną tėvelis padovanojo man knygą „Bendrosios biologijos chrestomatija“. Tada buvau vienuoliktokas. Galvojau apie profesijos pasirinkimą. Knygoje buvo užrašytas linkėjimas: „Mano sūnui Ernestui, kad pažintų gyvąją gamtą, kurioje Visata labiausiai atskleidė savo vidines savybes. Ieškokime jų toliau: aplink ir savyje, tęsdami gamtos darbus.“ Tas linkėjimas, matyt, padėjo apsispręsti ir stojau į biologiją.

Biologija – labai plati sritis. Kaip atsitiko, kad susidomėjote būtent grybais?

Studijuojant tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute labai traukė mokslinis darbas, ieškojau galimybių arčiau su juo susipažinti. Būdamas antro kurso studen-

tas – lygiai prieš keturiasdešimt metų – įsidarbinau Botanikos instituto Floros ir geobotanikos laboratorijoje. Tada institutas priklausė Lietuvos mokslų akademijai, paskui tapo savarankiškas, o dabar tai Gamtos tyrimų centro Botanikos institutas. Floros ir geobotanikos laboratorijoje buvo tiriami augalai. Vadovavo Algirdas Lekavičius – žymus botanikas, garsaus „Vadovo augalams pažinti“ (1989) autorius. Tarpusavyje tą knygą vadindavom *lekavičium*. Jei kas klausdavo, ar pasiėmei *lekavičių*, visi žinojo, kad turi omenyje jo „Vadovą“. Padėjau tą knygą rengti – spausdinau mašinėle tekstus. Mokykloje buvom pramokę spausdinti dešimčia pirštų, namie turėjom rašomąją mašinėlę, taigi tas darbas nebuvo man naujas. Taip pat mane, kaip laborantą, siūsdavo į ekspedicijas padėti tvarkyti medžiagos. Dirbdamas toje laboratorijoje daug išmokau apie augalus. Baigęs VPI buvau pakviestas įsidarbinti Botanikos institute. Trumpai padirbėjęs turėjau metus atitarnauti sovietų armijoje. Iš tarnybos grįžau į institutą, bet Floros ir geobotanikos laboratorija tuo metu negalėjo manęs priimti. Buvo vieta Augalų fiziologijos laboratorijoje, ten ir įdarbino. Tos laboratorijos darbo kryptis buvo eksperimentiniai tyrimai. Dirbau, domėjausi, bet visa tai netraukė: labiau domino lauko tyrimai, ekspedicijos, darbas gamtoje. Proga imtis tokių darbų atsirado, kai į savo laboratoriją pakvietė Mikologijos laboratorijos vadovas Vincentas Urbonas. Įstojau į aspirantūrą, tyriau diskomicetus, rašiau disertaciją „Vakarų ir Pietvakarių Lietuvos diskomicetai: rūšinė sudėtis, paplitimas ir struktūra“.

Diskomicetai – aukšliagyviai, kurių vaisiakūniai moksliskai vadinami apoteciais. Jie primena diską, skritulį, lėkštelę, dubenėlį, taurelę.

Kas apskritai yra grybai? Kodėl greta augalų ir gyvūnų karalysčių skiriama savarankiška grybų karalystė?

Tradiciškai dar nuo Karlo Linėjaus (Carl von Linné) ir ankstesnių laikų grybai buvo priskiriami prie augalų. Supratus, kaip jie vystosi, kurį laiką buvo priskiriami prie kriptogamų, arba slaptalyčių augalų, bet paskui išsiaiškinta, kad grybai sudaro atskirą karalystę. Garsiojoje amerikiečių mokslininko Roberto Hardingo Vitekerio (Whittaker) penkių karalysčių sistematikoje, sudarytoje 1969 m., grybai išskirti į atskirą karalystę *Fungi*. Žinoma, jie labai susiję su augalais: jais minta, parazituoja augalus, be to, sudaro kerpės. Manoma, kad kerpės yra savita mikroekosistema, sudaryta iš grybų ir dumblių. Pagrindiniai veikėjai joje yra grybai, tad kerpės sistematiškai priskiriamos prie grybų karalystės.

„Lietuvos grybų“ knygoje reikėjo ir moksliskai aprašyti tiriamus grybus, ir juos įvardyti?

Jeigu aprašai kokį grybų pavyzdį, turi jį ir apibūdinti, ir įvardyti. Lietuviškų mokslinių vardų dar nebuvo tiek kiek dabar, juos turėjo gal tik labiausiai paplitę grybai. O jei kalbėtume konkrečiai apie diskomicetus, dauguma neturėjo jokių lietuviškų vardų. Teko jų ieškoti įvairiuose šaltiniuose ir kurti pačiam. Esu išleidęs dvi knygas, kuriuose aprašyti diskomicetai: „Ausūniečiai“ (2000) ir „Inoperkuliniai diskomicetai“

(2020). Tai daugiatomio leidinio „Lietuvos grybai“ III tomo 5 ir 6 knygos. Daugiatomis leidinys „Lietuvos grybai“ pradėtas leisti 1991 m. Išėjo jau 19 knygų. Pačioje šio darbo pradžioje leidinio pagrindiniai sumanytojai Antanas Minkevičius ir Vincentas Urbonas, numatydami veikalo sandarą ir rengimo principus, nutarė, kad jame turi būti pateikiama sunorminta lietuviška terminija. Jau minėtą 2000 m. išleistą knygą svarstė Botanikos žodyno komisija, o pernai pasirodžiusią naujausią knygą – Kalbos komisijos Terminologijos pakomisė.

Apskritai klasifikuojant organizmus visada laikomasi griežtos tvarkos. Organizmų klasifikacija grindžiama giminystės ryšiais, o taksonai joje išsirikuoja pagal hierarchinę sistemą – rūšis, gentis, šeima, eilė (botanikoje ir mikologijoje),

klasė, skyrius (botanikoje ir mikologijoje), karalystė. Kiekvienas taksonominis rangas įvardijamas pagal tam tikras taisykles. Lietuviški augalų, grybų, bakterijų rūšių vardai beveik visada dvinariai, sudaryti iš genties vardo ir rūšies epiteto. Genčių vardai reiškiami vienu žodžiu. Lietuviškas šeimos vardas visada yra daugiskaitos formos, jis sudaromas iš lietuviško tipinės genties vardo šaknies su priesaga *-iniai*. Lietuviškas eilės vardas sudaromas iš lietuviško tipinės genties vardo ir priesagos *-iečiai*. Augalų klasės vardai turi priesagą *-ainiai*, grybų – dėmenis *-grybiai* ar *-micetai*. Augalų ir dumblių skyriaus lietuviški vardai turi priesagą *-ūnai*, grybų – dėmenis *-mikotai* ar *-grybūnai*.

Nauji lietuviški genčių vardai sudaromi keliais būdais: sulietuvinamas lotyniškas vardas (prie jo pridedama lietuviška galūnė), parenkamas vardas iš artimos genties žinomų sinonimų, parenkamas vardas iš Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos ar Lauryno Ivinskio žodynų, kuriamas naujas vardas pagal augalų savybes, giminiškų genčių vardus. O rūšies epitetas, antrasis žodis rūšies pavadinime, parenkamas taip: išverčiamas lotyniškas epitetas, išverčiamas lotyniško sinonimo epitetas (būna, kad tos pačios rūšys turi kelis vardus, tai vadinamieji taksonominiai sinonimai, kai skirtingi autoriai tą pačią rūšį pavadina skirtingais vardais, bet paskui paaiškėja, kad čia ta pati rūšis), parenkamas epitetas, nusakantis augalo arba grybo požymį, savybę, kilmės vietą – iš kokios šalies ar panašiai. Yra tam tikra tvarka, specialus Tarptautinis augalų, grybų ir dumblių nomenklatūros kodeksas, ir pagal jo reikalavimus sudaromas tinkamiausias mokslinis vardas, o kiti pavadinimai tampa sinonimais.

Kad studentams būtų mažiau painiavos mokantis šių dalykų, teko parašyti mokomąją knygą „Botanikos ir mikologijos nomenklatūra“ (1997).

LIETUVOS III GRYBAI 6

**Inoperkuliniai
diskomicetai
(*Discomycetes
inoperculatae*)**

Su žmona Dalia, pririnkę tikrinių baravykų (*Boletus edulis*). Asmeninio archyvo nuotr.

Taigi sudarant vardus reikia ir laikytis nusistovėjusios tvarkos, ir kartu yra erdvės kūrybiniam darbui. Naujoje „Lietuvos grybų“ knygoje „Inoperkuliniai diskomicetai“ dauguma vardų – naujadarai. Visokiais būdais jų atsirado, kai kas – ir konsultuojantis su šeima. Sukūrtus vardus teikiau svarstyti Kalbos komisijai, taip pat juos nagrinėjo recenzentai. Iš tų svarstymų atkeliavo naujų pasiūlymų.

Kaip elgiamasi, jeigu reikia pavadinti kokį nors aptiktą grybą, iki tol neturėjusį pavadinimo?

Iš pradžių aiškinamės, gal jau kas nors yra sukūręs jam vardą. Pirmiausia žiūrime į Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, mūsų botanikos terminijos pradininko, darbus, į Lauryno Ivinskio sukūrtus terminus. Teko susipažinti su Pabrėžos veikalu „Taislius augyminis“, atidžiai skaičiau dalį apie grybus, buvo įdomu rengti straipsnį (jis išspausdintas Pabrėžos tritomo III tome: „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taisliaus augyminio* XXIV gaujos V eilos, Grybšiai – *Mycetes*, genčių apžvalga“, 2015). Laurynas Ivinskis rengė grybų atlasą, sukūrė daug grybų ir augalų vardų. Jo veikla išnagrinėta Albinos Aukšoriūtės disertacijoje „Lauryno Ivinskio terminologijos darbai“. Galiausiai, be Pabrėžos ir Ivinskio darbų, svarbus 1938 m. išleistas „Lietuviškas botanikos žodynas, I dalis“ (red. Jonas Dagys). Jį rengė žymiausi tarpukario botanikos specialistai, buvo sudaryta Botanikos žodyno komisija, kuri, vadovaujama Liudo Vailionio, pradėjo norminti vardus, į žodyną greta augalų buvo traukiami ir grybai.

Kai tikslinama klasifikacija arba ieškoma naujų vardų, kiek atsižvelgiama į senąją terminiją?

Gyvūnų lietuviškoje nomenklatūroje genčių vardai labai nekaitaliojami. Botanikos ir mikologijos nomenklatūroje nusistovėjo tokia tvarka: jeigu atsiranda naujų sistematinių vienetų, tarkim, gentis, tai ji gauna lotynišką mokslinį vardą ir mums reikia galvoti naują lietuvišką genties vardą.

Grybautojų socialiniuose tinkluose vis išplieskia diskusijų: kodėl tie mokslininkai kaitalioja vardus? Iš pradžių žmonės stebisi, net piktinasi, bet praėjus kuriam laikui, jeigu sekama, ką rekomenduoja mokslininkai, ką aprobuoja lituanistai, kas pakliūva į Terminų banką, tie terminai prigyja vartosenoje.

Papasakosiu vieno grybo, dabar vadinamo raudonuju auksabaravykiu, vardo istoriją. Į Lietuvą jis greičiausiai su kokiais nors augaliniais substratais atkeliavo iš Šiaurės Amerikos. Šių grybų pirmiausia atsirado Kuoršų nerijoje, manoma, kad tai ir buvo pirmoji jų augimo vieta Europoje. Jie auga po pušimis, sudaro mikorizę su pušimis (mikorizė – abipusiškai naudinga augalų šaknų ir grybų simbiozė). Pradėjo plisti po Kuoršų nerijos pušynus, paskui žemyninėje Lietuvos dalyje, pasiekė Pietryčių Lietuvą, plinta Latvijoje, Lenkijoje, Vokietijoje.

Iš pažiūros tie grybai panašūs į raudonviršius. Jų paragavęs eigulys Balsevičius nustatė, kad šiuos grybus galima valgyti. Grybautojai praminė tą grybą *balsevičiumku*, toks pavadinimas išplito tarp žmonių. Vadino jį ir *raudonuju baravyku*, nes yra rausvo atspalvio. Šis grybas buvo mįslė ir mikologams. Iš pradžių nustatyta jo rūšis *Boletellus projectellus*. *Boletellus* genties lietuviškas vardas *baravykūnas*, nes jos grybų vaisiakūniai panašūs į baravykus. Rūšies epitetas *projectellus* apibūdina kepurėlės išvaizdą – nuo kraštų kyšo tarsi skiautės. Lietuviškai rūšies epiteta *projectellus* atitinka *raudongalvis*. Vėliau taksonomai, atlikę molekulinis tyrimus, nustatė, kad rūšis nepriklauso *Boletellus* genčiai, ir grybas buvo perkeltas į kitą gentį – *Aureoboletus*. Kaip *Aureoboletus projectellus* pavadinti lietuviškai? Vardo labai reikėjo, nes grybas labai populiarus, žmonės jų pilnus krepšius prisirenka, spauda apie tai rašo. Mes, mikologai, svarstėm ir tarėmės. Variantų buvo visokių, galų gale nuspręsta gentį *Aureoboletus* pavadinti *auksabaravykiu*, o rūšį *Aureoboletus projectellus* – *raudonuju auksabaravykiu*. Vardas su rūšies epitetu *raudongalvis* būtų buvęs pernelyg sudėtingas: *raudongalvis auksabaravykis*. Reikėjo supaprastinti rūšies epiteta: atsižvelgiant į pagrindinį spalvos požymį *raudonas* pasirinktas *raudonasis*.

Dėl ko dažniau tenka keisti vardą: ar dėl to, kad atlikti biologiniai tyrimai verčia kitaip klasifikuoti, ar dėl to, kad kalbos požiūriu kas nors pasirodo netinkama?

Kalbos komisijos Terminologijos pakomisės posėdžiuose svarstydami Terminų bankui teikiamus grybų vardus tikslinom kai kurių rūšių vardus ir biologijos, ir kalbos požiūriu. Reikėjo keisti ir kai kuriuos vardus, jau įtrauktus į minėtą „Lietuvos grybų“ knygą. Pasitaikė biologijos požiūriu netiksliai įvardytų genčių, reikėjo tiks-

Kūginis briedžiukas (*Morchella conica*). Ernesto Kutorgos nuotr.

Drebutinė gelsvuolė (*Leotia lubrica*). Ernesto Kutorgos nuotr.

pradėjom norminti dažniausių, žinomiausių grybų vardus. Mes, gamtininkai, tiriam gamtos įvairovę, bet jeigu norim ją aprašyti, reikia ir lietuviškų vardų. Taigi mes be kalbininkų išsiversti negalim, žodžiu, bendradarbiavimas yra abipusis.

Koks mokslinio ir liaudiškojo grybų vardyno santykis?

Labai domiuosi liaudiškojo vardyno tyrimais. Esu skaitęs daug šios srities specialistės Jūratės Lubienės straipsnių, turiu pasidėjęs ant stalo jos knygą „Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija“ (2015). Ją rengdama kalbininkė apklausė daugiau kaip pusę tūkstančio informantų iš visos Lietuvos, o apibendrindama apklausos rezultatus konsultavosi ir su mikologe. Knygos autorei rūpėjo, kaip žmonės vadina grybus ir kokia tų pavadinimų motyvacija. Turime klodus pavadinimų. Pavyzdžiui, viena rūšis, pilkoji meškutė (*Paxillus involutus*), turi daugiau kaip trisdešimt pava-

linti kai kuriuos rūšies epitetus. Vienas iš svarbiausių principų – kad rūšies epitetas atspindėtų būdingą jos požymį.

Nemaža grybų vardų susiję su žymiais mikologais – jų vardais pavadintos rūšys. Lotyniškame pavadinime tai ir lieka, bet kuriant lietuvišką vardą stengiamasi parinkti būdvardinį epitetą, kad jis atspindėtų tai, kas būdinga rūšiai, o ne įamžintų kokią Lietuvai nežinomo mikologo pavardę. Asmeniui skirtas rūšies epitetas paliekamas labai retai. Dėl jų irgi būna diskusijų: kaip rašyti, kad atitiktų tarimą, ir pan.

Svarstymai Kalbos komisijoje paliko gerą įspūdį. Pirmiausia matyti, kad kalbininkai labai suinteresuoti bendradarbiauti. Jie matė, kad Terminų banke trūks ta mikologijos terminų, o kai kreipiausi į juos su savo knyga, suprato, kad tų terminų yra šimtai. Bendradarbiavimas prasidėjo nuo diskomicetų knygos, paskui įsitraukė ir daugiau specialistų,

dinimų: *alksninė, alksninis, alksninukas, alksninukė, alksnagrybis, juodalksnis, paalksnelė, paalksninis, paalksnynis, paalksnis, paalksnys, palazdė, palazdėlė, palazdikė, juodukas, juodulys, rudikė, čigonė, čigonėlė, čigonka, rudukas, negriukas, žydas, žydelka, žydelkėlė, žydukas, jaučiaakis, jautakis, jaučio liežuvis, kiaulės auselės, kiaulikė, meška, meškabudė, meškgrybis, meškapėdė, meškiukas, meškytė, meškos ausis, storalūpis*. Jo kepurėlė primena lūpą, spalva ruda – tuos požymius atspindi ir liaudiški pavadinimai. Norminis vardas yra *pilkoji meškutė*, ji priklauso meškutės genčiai, meškutinių šeimai. Zoologai kartais kritikuoja tokius vardus – kodėl mes vadinam grybus *meškutėm, voveraitėm*.

Liaudiški pavadinimai naudingi kuriant grybų vardus: iš jų matom, kokių požymių žmonės pabrėžia – spalvą, formą, augimo vietą. Kuriant naują vardą visada reikia pasižiūrėti į liaudiškus pavadinimus.

O garsusis žemaitis Jurgis Ambraziejus Pabrėža – kaip jo klasifikacija ir sukurti vardai atrodo šių dienų mikologo akimis?

Jurgis Ambraziejus Pabrėža pagrįstai laikomas lietuvių botanikos tėvu. Jis Vilniaus universitete studijavo gamtos mokslus, o per visą gyvenimą tiek daug nuveikė, kad iki šiol nepaliauja stebinti. Jo rankraštis „Taislius augyminis“, daugiau kaip tūkstantis puslapių, visas išleistas tik XXI a. Tuose trijuose tomuose (t. I, 2009, t. II, 2014, t. III, 2015) daugybė informacijos, ji naudinga ir dabartiniams, ir ateities mokslininkams. Dalis jo vardų prigijo, dalis ne, bet ir neprigijusieji lieka terminijos istorijai kaip sinonimai.

Kiek grybų rūšių jau iširta ir įvardyta? Kokia tikimybė rasti naujų rūšių?

Dabar mokslinėje literatūroje aprašyta apie 148 tūkst. pasaulyje egzistuojančių grybų rūšių. Pavadinimų esama gerokai daugiau. Jau minėjau, kad tos pačios rūšys kartais turi keliolika ar net keliasdešimt pavadinimų. Kiek iš viso gali būti grybų rūšių, diskutuojama ir nėra iki galo sutarta. Manoma, kad jų yra keletas milijonų: iš pradžių kalbėta, kad pusantro milijono, dabar sakoma, kad daugiau kaip du, o gal net penki milijonai rūšių. Čia turimi galvoje ir mikroskopiniai, plika akimi nematomi grybai. Taigi iš visos grybų įvairovės mokslui pažįstami tik keli procentai grybų. Visame pasaulyje matom įvairovės nykimą, net sakom, kad kol pažinsim tuos nepažintus grybus, dalis jų išnyks.

Lietuvos grybų įvairovė irgi nėra pažinta iki galo. Ji buvo gana intensyviai tiriama, bet dabar lauko mikologinių tyrimų mažėja. Mokslas labiau krypsta į molekulinę biologiją, laboratorinius tyrimus, ypač domimasi tyrimais, susijusiais su žmogaus sveikata. Iš bioįvairovės tyrimų šiuo metu populiariausi tyrimai, susiję su gamtos apsauga.

Kai pradėjau dirbti, buvo daugiau dėmesio grybų rūšių įvairovės tyrimams, rinkom pavyzdžius, stengėmės juos apibūdinti, rašėm knygas pagal ekspedicijose sukauptą medžiagą. Dabar darbai, skirti vien tradicinei biologinei įvairovei, tarptautiniuose

žurnaluose nėra labai pageidaujami. Reikia juos papildyti molekuliniiais, sistematikos ar ekologijos tyrimais, žodžiu, siekti mokslinio naujumo.

Žinoma, galima ištirti kurios nors Lietuvos vietos – rajono ar draustinio – grybų rūšių įvairovę, nustatyti, kokių ten yra saugotinių rūšių. Bet norint iš tų tyrimų parašyti mokslinį straipsnį anglų kalba ir spausdinti moksliniame žurnale, to nepakanka, nebent tiriamame plote aptiktume kokių ypatingų invazinių svetimžemių rūšių, augalų parazitų, sukeliančių pavojingas infekcijas, – tokios informacijos, kuri mokslui būtų naujiena.

Tradicinių bioįvairovės tyrimų mokslo institucijose mažėja. Bet visuomenėje atsiranda vis daugiau gamtininkų mėgėjų, kurie domisi augalais, gyvūnais, grybais. Rengiami tokie rūšių raliai: sudaromos gamtininkų komandos, sakykim, po penkis žmones, kurie pažįsta įvairiausius gyvūnus – paukščius, vabzdžius, kiti – augalus, grybus, kerpes. Komandos susirenka paskirtoje vietoje ir per paskirtą laiko tarpą fiksuoja visus sutiktus organizmus. Būna, kad po penkis septynis šimtus tų rūšių surašo. Lietuvoje tokie rūšių raliai vyksta ne vienus metus, tik dabar juos sustabdė pandemija. Tokios varžybos nėra lietuvių išradimas, jos rengiamos ir kitose šalyse.

Susivienijusios gamtininkų organizacijos (ornitologų, entomologų ir kt.) rengia metų rūšių dešimtukų rinkimus. Juose nuo praeitų metų dalyvauja ir grybininkai – Lietuvos mikologų draugija. Į metų organizmų dešimtuką siūlome ypatingus grybus: pernai Arčerio tinklagrybį (*Clathrus archeri*), žmonių dar vadinamą velnio pirštais, šiemet didįjį kukurdvelkį (*Calvatia gigantea*).

Mokslininkams reikia tarptautinių publikacijų anglų kalba. O kaip tada su Lietuvos visuomene ir jos švietimu?

Visuomenės švietimas – būtina mokslininko veiklos dalis. Mokslą galima populiarinti įvairiai: skelbti interviu, straipsnius mokslo populiarinimo žurnaluose, leisti knygas. Daugiatomis leidinys „Lietuvos grybai“ yra mokslo monografija, bet ja gali naudotis ir nespecialistai. Populiarinamųjų leidinių yra visokių. Esu išvertęs iš anglų kalbos „Grybų enciklopediją“ (Alma littera, 2003). Susipažinau su jos autoriumi Geritu Keizeriu (Gerrit J. Keizer). Tai olandas, ginekologas, geras grybų žinovas, galima sakyti, aukščiausio lygio mikologas mėgėjas: labai domisi grybais, juos fotografuoja, aprašo. Jo knyga, skirta gamtos, grybų mėgėjams, labai populiarė, išversta į keletą kalbų. Ji parašyta olandų kalba, verčiau iš angliško vertimo. Man rodos, geriausia tókioms knygoms duoti versti tos srities profesionalams. Bet būna visai. Pavyzdžiui, 2008 m. „Aktėja“ išleido „Grybų žinyną“. Knyga gražiai išleista, su spalvotomis iliustracijomis. Autoriai labai geri – Andreasas Gminderis (Andreas Gminder) ir Tanja Bioning (Tanja Böhning). Vertėjo pavardė nenurodyta, neparašyta, iš kokio leidinio versta. Su grybų vardais ir apskritai su terminija ten elgiamasi, švelniai tariant, laisvai. Parašiau apie tą knygą pastabų leidyklai, bet jokio atsakymo negavau. Kiti nurodo, kas rengė spaudai ir pan., bet vertėjų irgi nerašo – tai žinyno „Viskas apie grybus“ (Bestiary, 2011) leidėjai. Gerai nors tiek, kad pastarojoje dar pusėtinai susitvarkyta su lietuviškais vardais.

O kaip susigaudyti skaitytojui, kuris mato kelias gražiai išleistas knygas apie grybus? Kaip žinoti, kuris leidinys patikimas?

Jei žmogus turi patirties ir domisi ta sritimi, pasižiūrės, kas iš ko vertė ir kas išleido, ar konsultavo specialistai. Jei tokios patirties neturi, jam padarys įspūdį gražūs paveikslėliai, geras popierius, patogus formatas. Bet žmogus bus klaidinamas mokslo terminijos ir vardyno požiūriu. Toks skirtingas požiūris į terminijos kokybę provokuoja nesusikalbėjimą.

Ar studentams sakote apie tókius dalykus?

Užsimenu. Jie skirtingai supranta terminiją, vardyną. Vieniems grybų ar augalų vardai – kaip eilėraščiai, kuriuos reikia iškalti. Bet vardyno, terminų studijos skirtos ne iškalti, o suprasti, mokėti kūrybiškai analizuoti.

Per mokomąją lauko praktiką dažnai rengiu studentams grybų testus. Ta praktika kasmet vyksta Puvėčiuose (Varėnės r.), Vilniaus universitetas ten turi gerai įrengtą bazę. Kaip vyksta testai? Pradžioje sudedam surinktus grybus į lėkšteles kartu su jau parengtomis etiketėmis, kuriose surašyti grybų lotyniški ir lietuviški vardai, substratas ir reikšmė, studentai turi atpažinti grybus ir pritaikyti etiketes. *Boletus edulis* (tikrinis baravykas), *Cantarellus cibarius* (valgomoji voveraitė) – tokių vardų būna kelios dešimtys. Vėliau etiketes surenku, ir tuomet studentai, žiūrėdami į grybus, turi juos charakterizuoti – paaiškinti, ar sudaro mikorizę, ar ardo medieną, valgomas ar nevalgomas, nuodingas, parazitinis, kokiai sistematinei grupei priklauso. Geriausieji pasako ir lotynišką, ir lietuvišką vardą, kiti – bent po vieną, arba lotynišką, arba lietuvišką. Tiems, kurie mano, kad čia grynas kalimas, kartais visai atmintis sušlubuoja. Tada sakau: terminai, vardai jums – kaip statybininkams plytos, tai mokslo pagrindiniai elementai. Biologijoje vardai ir terminai – susikalbėjimo pagrindas.

Per ekspedicijas prisirenkam ir valgomųjų grybų, tada galim ir skaniai pavalgyti. Visokių ragaujam, visókius mokomės pažinti. Pavyzdžiui, yra tokios skėtinės žvynabudės. Jos valgomos. Dalis žmonių jas aplenkia iš tolo: panašios į musmires, be to, galima supainioti su nuodingais grybais – žvynabudėlėmis. Žvynabudėlės panašios į skėtines žvynabudes, bet yra nuodingos.

Man patinka rinkti grybus. Žinoma, didžiausias džiaugsmas, kai atrandu kokį nematytą grybą.

Ar turėsit savo darbų tęsėjų? Ar yra studentų, kurie į tuos vardus žiūri ne kaip į kalimą, o kaip į kūrybą?

Ne taip paprasta su tais tęsėjais. Kartais pasvarstom, kas rašys kitas „Lietuvos grybų“ knygas, kai mūsų karta pasitrauks. Dabar šioje mokslo srityje įvairovės tyrimai nėra svarbiausi. Kad galėtum ieškoti naujų mokslui rūšių ir jas aprašyti, reikia tirti labai siauras grybų grupes, gilintis į jų sistematiką. Tada nebematai visų kitų grybų, tik tuos konkrečius. Prabanga! Manoma, kad jeigu kas nors kokioje kitoje šalyje iširta,

tai mums Lietuvoje nebeverta tirti. Gerai, kad šita sritimi labai domisi kalbininkai, tas bendras interesas skatina nesitraukti nuo tolesnių tyrimų. Bendromis jėgomis galim nemažai nuveikti.

Ar kitose šalyse domimasi grybais ir jų vardynu, ar jis tvarkomas?

Čia reikėtų atskirai kalbėti apie mikofiliškas ir mikofobiškas šalis. Mikofiliškos šalys – tos, kuriose žmonės pažįsta grybus, juos valgo, renka, turi tam tikras grybų rinkimo ir vartojimo tradicijas. Lietuviai – mikofilų tauta. Mikofilai yra ir estai, suomia, lenkai, serbai, kroatai, italai. O, sakykim, vokiečiai, anglai – mikofobai. Vokiečiai labai atsargiai žiūri į grybavimą miške: bijo paklysti, bijo ne tokių grybų prisirinkti. Jie verčiau parduotuvėje pirks, negu patys rinks. Ten nebėra grybavimo tradicijų. Tiesa, Vokietijoje daug visokių mikologų mėgėjų draugijų, tie žmonės laisvalaikiu renka grybus, juos nagrinėja, tyrinėja. Bet čia pavienės mėgėjų grupės, ne visa visuomenė. O anglai nelabai linkę kurti naujus angliškus vardus. Jie turi terminų pagrindinems rūšims įvardyti, bet irgi ne visoms. Apskritai pasaulyje bendra tendencija tokia, kad mikofobijos daugėja: nyksta grybavimo kultūra, jos tradicijos nebeperduodamos iš kartos į kartą, žmonės menkiau pažįsta grybus. Ten, kur domimasi grybais, domimasi ir jų vardais. Įvairios tautos – suomia, estai, norvegai, danai, vokiečiai, lenkai ir kt. – kuria naujus vardus savo kalbomis, stengiasi įkelti juos į tarptautines daugiakalbes mokslinių duomenų bazines. Taigi tų šalių mokslininkai mano, kad nacionalinėmis kalbomis kuriamas vardynas yra vertybė. Nesam pasaulyje vieninteliai, kuriems rūpi savas vardynas ir terminija.

Ačiū už pokalbį.

Kalbėjosi RITA URNĖŽIŪTĖ